

Vývoj občanské angažovanosti v porevoluční Arménii

NESEHNUTÍ

2021

Vývoj občanské angažovanosti v porevoluční Arménii

Shrnutí studie	2
1. Úvod	3
2. Kontext porevolučního vývoje v Arménii	4
3. Analytická část	7
3.1 Cíl a účel studie	7
3.2 Výzkumné otázky	7
3.3 Výzkumný design a metodologie	8
3.4 Výzkumný vzorek	8
3.5 Limity studie	10
3.6 Výsledky studie	11
3.6.1 Angažovanost občanské společnosti a nová témata v porevoluční Arménii	11
3.6.2 Vztah porevoluční občanské společnosti a arménské vlády, formy jejich spolupráce	12
3.6.3 Aktuální výzvy a překážky v činnosti, před kterými občanská společnost stojí	14
3.6.4 Aktuální potřeby občanské společnosti	15
4. Závěr	16
5. Literatura	16

Shrnutí studie

Následující text shrnuje výsledky studie mapující pohled arménských iniciativ a organizací občanské společnosti (OS) na porevoluční vývoj občanské angažovanosti v Arménii. Cílem studie bylo očima vybraných zástupců*kyň arménské občanské společnosti zmapovat, k jakému posunu došlo v otázce občanské angažovanosti po nástupu vlády N. Pašinjana v roce 2018, a představit jejich pohled na aktuální potřeby a výzvy, před nimiž arménské organizace OS stojí. Účelem studie je pomoci realizátorům projektů na podporu OS a transformačních projektů lépe naplánovat a zacílit své další aktivity.

Studie shrnuje odborný pohled sociálně vědních autorů*rek a publicistů*ek na revoluční dění roku 2018 i následný vývoj. Autorky*ři mezi aktuální výzvy OS řadí neexistenci společné vize vlády a organizací OS, neexistenci oficiální platformy a mechanismů spolupráce vlády a organizací OS, přetrvávající klientelismus ve všech sférách společnosti, přetrvávající předsudky, špatnou image organizací OS i jejich nedostatečné kapacity způsobené mj. odchodem řady schopných lidí do vládních struktur.

Dále text popisuje zvolenou metodologii pro realizaci studie, jíž byl kvalitativní sběr dat formou polostrukturovaných rozhovorů. Ty byly provedeny se sedmi informátory*kami v rozmezí podzimu 2019 - jara 2020. Rozhovory byly následně přepsány a analyzovány metodou otevřeného kódování a kategorizace kódů.

V závěrečné části jsou prezentovány výsledky studie skrze čtyři témata.

V prvním tématu (*Angažovanost občanské společnosti a nová témata v porevoluční Arménii*) bylo informátory*kami pozorováno zvýšení občanské angažovanosti po revoluci v roce 2018. Zároveň však neuváděli, že by došlo ve větší míře k otevření nových témat ve společnosti.

Ve druhém tématu (*Vztah porevoluční občanské společnosti a arménské vlády, formy jejich spolupráce*) informátoři*ky popisovali* y odchod řady občanských aktivistů do nových vládních struktur a jejich postupné odtržení od aktivní spolupráce s organizacemi OS. Dále byl zmiňován klientelismus ve spolupráci mezi porevoluční vládou a organizacemi OS a definována potřeba vzniku oficiální platformy spolupráce s vládou i mezi organizacemi OS navzájem.

Třetí téma (*Aktuální výzvy a překážky v činnosti*) diskutuje problémy, jako je přetrvávání starých (předrevolučních) struktur ve společnosti i ve vládě, přetrvávání předsudků, ale i významný vliv N. Pašinjana na společnost skrze sociální sítě a média, kvůli kterému je obtížné dostávat do diskuse kontroverzní či kritické názory.

Ve čtvrtém, posledním, tématu (*Aktuální potřeby občanské společnosti*) je potom výčet informátory*kami nejzmiňovanějších aktuálních potřeb: capacity building organizací OS,

finanční podpora jejich managementu a režijních nákladů (podpora chodu organizací), podpora pilotních projektů, podpora tvorby strategií (mj. skrze společenské výzkumy a situační analýzy) a podpora vzniku oficiální platformy spolupráce mezi vládou a organizacemi OS, i mezi organizacemi OS navzájem.

1. Úvod

Společenské a politické změny, k nimž v roce 2017 v Arménii došlo, vzbudily na poli vnitrostátním i mezinárodním velká očekávání ohledně budoucího vývoje země. Velký ohlas vyvolal zejména fakt, že revoluce, jak se začaly souhrnně události z jara 2018 nazývat, byla iniciována zdola, za vydatné podpory aktivní části arménské společnosti. Nadšení z emancipace arménské občanské společnosti a ze změny politického režimu, které panovalo zejména mezi evropskými pozorovateli, reagovalo mimo jiné na přetrvávající negativní globální trend zhoršujícího se postavení občanských společností v hybridních, ale také demokratických režimech (Gevorgyan 2019).

Nově zvolený premiér a bývalý novinář Nikol Pašinjan dokázal v době revoluce aktivizovat různé části občanské společnosti a svou deklarovanou otevřenost vůči ní projevoval tím, že do vznikající vlády přizval aktivisty*tky a zástupkyně*ce organizací občanské společnosti. To mělo za následek euforii a očekávání demokratické tranzice země, na níž bude občanská společnost aktivně participovat. Více než tři roky od revoluce představují dostatečný časový odstup, na němž je možné vyhodnotit, do jaké míry se daří tato očekávání naplňovat.

Předkládaná studie mapuje vývoj arménské společnosti v otázce občanské angažovanosti po nástupu vlády N. Pašinjana. Hlavním cílem je snaha porozumět klíčovým změnám, které občanskou angažovanost v Arménii ovlivňují, a na jejich základě identifikovat nové potenciální možnosti pro spolupráci se subjekty arménské občanské společnosti. Současně se studie v analytické části zaměřuje na identifikaci potřeb arménské občanské společnosti, která umožní přesněji zacílit podporu směřovanou dovnitř arménské společnosti. Studie vznikla primárně pro vlastní potřebu organizace NESEHNUTÍ, která v Arménii realizuje projekty transformační spolupráce. Věříme však, že jako podklad pro nastavení programů a projektů podpory v Arménii může posloužit dalším organizacím a donorům.

Závěrem trocha nezbytné úvodní metodologie. Informačně studie čerpá primárně z arménských zdrojů. Kapitola *Kontext porevolučního vývoje v Arménii* vychází z analýz a odborných statí arménských autorů*ek, kteří se zabývají dopadem revoluce na arménskou společnost. Analytická část práce pak metodou otevřeného kódování shrnuje výstupy

z polostrukturovaných rozhovorů s představiteli*kami současné arménské občanské společnosti zastupující širokou škálu témat.

Ústředním tématem předkládané studie je koncept občanské společnosti, je tedy na místě krátce shrnout, co přesně tento pojem označuje. O občanské společnosti se mluví jako o tzv. třetím sektoru, jenž zahrnuje různorodé spektrum formálních i neformálních organizací stojících mimo státní a ekonomické (business) struktury. Patří sem sociální hnutí, dobrovolnické a členské organizace, skupiny fungující na základě sdílené víry, nevládní neziskové organizace, komunitní organizace, ale také jednotlivci a skupiny jednajících kolektivně (UNDP 2009). Hlavní argument k posilování občanské společnosti tkví v tom, že se s ní úzce pojí hodnoty jako demokratizace, svoboda projevu, svoboda shromažďování a lidská práva obecně (INCL.org 2012). Potenciálem efektivně vyvažovat vládní a ekonomický sektor však disponuje pouze konsolidovaná a silná občanská společnost. Právě k takové společnosti chce svými aktivitami v Arménii přispět také organizace NESEHNUTÍ a předkládaná studie má tomuto záměru napomoci.

2. Kontext porevolučního vývoje v Arménii

Na přelomu dubna a května roku 2018 došlo v Arménii k překvapivému vyústění měsíců trvajících protestů a občanské neposlušnosti. Předseda vlády a bývalý prezident Serž Sargisjan rezignoval pod tlakem událostí na svou funkci a tím ukončil více než dvacetileté vládnutí Republikánské strany v zemi. Dubnové události, pro něž se vžil termín Velvet Revolution, vynesly do premiérského křesla opozičního politika a organizátora prvních protestů, Nikola Pašinjana ze strany Civil Contract. Pro zasazení do širšího kontextu je důležité zmínit, že k arménské Velvet Revolution došlo v době, kdy se občanské společnosti v demokratických i hybridních režimech dlouhodobě potýkají s problémem postupného omezování a smršťování prostoru, v němž mohou působit (Gevorgyan 2019). Z tohoto pohledu se změna režimu v Arménii iniciovaná občanskou společností jeví jako světlá výjimka na pozadí dlouhodobého globálního trendu.

Stěžejních úkolů a výzev, před nimiž nová vláda N. Pašinjana a občanská společnost stála, byla celá řada. Většina z nich byla dědictvím předešlého nedemokratického režimu Republikánské strany, který se v posledních letech vyznačoval autoritářskými tendencemi, nízkým stavem politických a občanských práv, vysokou mírou korupce a nemožností lidí ovlivňovat vládní rozhodnutí (FreedomHouse.org 2017). Klíčový úkol na cestě k demokratizaci země, na němž záviselo, zda bude revoluce s odstupem času úspěšná, proto představovalo zajištění vlády práva, nezávislosti soudů a především obnovení důvěry v soudní systém

v zemi (Terzyan 2020). Podobně důležitým krokem pro demokratizaci země bylo posílení exekutivní moci, její oddělení od moci zákonodárné a obnovení důvěry v demokratické procesy (Ishkanian et al. 2019).

Reformu však vyžadoval nejen soudní systém, ale prakticky všechny oblasti veřejného života, přičemž bylo vysoce žádoucí, aby na nich vláda spolupracovala s občanskou společností a rámovala je společná vize. V době revoluce se hlavní vizí stala snaha ukončit hybridní režim Republikánské strany. Společný nepřítel se stal jednotícím prvkem různorodých skupin, aktivistů a organizací OS, kteří se do revolučního dění aktivně zapojili, a vytvářel mezi nimi pocit solidarity. Myšlenkově však v hnutí kolem iniciativy N. Pašinjana chyběla jasná orientace na reformu uvnitř arménské společnosti samotné (Terzyan 2020). Jinými slovy chyběla jasně formulovaná a sdílená vize arménské společnosti, k níž by porevoluční vývoj měl směřovat a na níž by celá společnost měla zájem pracovat. Zůstává otázkou, nakolik se toto vakuum podařilo vládě Pašinjana úspěšně zaplnit.

Vstup aktivních lidí do veřejného dění a zohledňování jejich hlasu během revoluce (tzv. empowered citizen) byl považován za jeden z jejích významných úspěchů. Řada aktérů občanské společnosti věřila, že nastupující autority budou muset, narozdíl od předcházejícího režimu, ve svých krocích počítat s hlasem veřejnosti, která se tohoto vydobytého postu nevzdá (Ishkanian et al., 2019). Vystala tak přirozená potřeba zformovat funkční platformy a mechanismy vhodné pro interakci mezi vládou, občanskou společností a veřejností. Po nastoupení nové vlády v prosinci 2018 probíhala interakce mezi těmito aktéry organicky skrze osobní vazby, neboť žádná oficiální platforma, kterou by bylo možné pro tyto účely z minulosti využít, neexistovala. Tento model však není dlouhodobě vhodný ani transparentní. Důležitým úkolem současné vlády proto bylo vytvořit pro organizace OS a občanskou společnost v širším smyslu funkční prostor, aby mohly dobře plnit svou roli a efektivně s vládou spolupracovat. (Gevorgyan 2019; Ishkanian et al. 2019)

Aby však občanský sektor mohl hrát roli významného aktéra, musí se vypořádat s nízkou důvěryhodností, malým vlivem a špatnou image, jíž organizace OS v době vlády Republikánské strany u veřejnosti získaly¹. Hlavní důvod tkví především v tom, že formalizované subjekty mohou sehrát roli partnera vlády a přispět k implementaci reforem lépe než grassroot iniciativy či skupiny aktivních jednotlivců (Gevorgyan 2019). Je tedy nutné, aby se arménská občanská společnost dokázala ve veřejném prostoru konsolidovat (Terzyan 2020). K tomu potřebuje zejména zlepšit obraz organizací OS v očích veřejnosti, jemuž dominuje představa, že usilují primárně o finance západních donorů a tomu podřizují svou agendu více než potřebám arménské společnosti (Terzyan 2020).

¹ Za vlády Republikánské strany měla občanská společnost v Arménii podobu protestních hnutí či grassroot iniciativ, které se vytvořily kolem určitého tématu, spíše než že by ji tvořily formalizované organizace OS (Gevorgyan 2019).

Současně aby organizace OS mohly ovlivňovat proces vytváření politik a reforem, potřebují posílit své kapacity a zajistit svůj profesní rozvoj, který odchodem řady zkušených lidí do vládních struktur po roce 2018 značně utrpěl. Kapacity by měly být využity i na síťování s ostatními aktéry občanské společnosti, k vytváření aliancí, čímž by došlo k posílení jejich pozice ve vztahu k veřejnosti i vládním strukturám (Terzyan 2020).

Za jednu z klíčových výzev porevoluční arménské společnosti považují zejména levicové kruhy redefinici dominujících patriarchálních vzorců, které panují v sociálních a politických vztazích (Ishkanian et al. 2019). S tím totiž souvisí řada problémů jako potřeba efektivně řešit přetrvávající nedostatek ženského hlasu v arménské politice, a to navzdory silnému zapojení žen v průběhu revoluce (Ishkanian et al. 2019: 40). Patriarchální (politické) hodnoty ovlivňují také nastolování citlivé agendy, jakou je řešení problémů domácího násilí či viktimizace obětí sexuálního násilí, tedy problémy, které jsou v arménské společnosti dlouhodobě přítomny a do jejichž úspěšného řešení je nutné zapojit jak politické představitele, státní složky, tak celé spektrum občanské společnosti.

Pro občanský sektor pak vyvstává otázka, jaký modus operandi v interakci s vládou zvolí. Jistá konformita, snaha o maximální možnou spolupráci či shovívavost ke krokům vlády, která je vnímána jako demokratická, mohou představovat strategie umožňující organizacím OS podílet se na potřebných reformách. Vláda N. Pašinjana se navíc opírá o velkou podporu veřejnosti² a případná kritika představuje riziko nevole ze strany veřejnosti vůči aktérům občanského sektoru (Ishkanian et al. 2019). Současně však má občanská společnost hrát v demokratických režimech roli hlídacího psa a přistupovat k vládním krokům přiměřeně kriticky. Je tedy otázkou, jaké pozice budou aktéři občanského sektoru v Arménii zastávat. Důležitost této otázky se koneckonců ukazuje již nyní v případě zlatorudného dolu Amulsar, kde místní, environmentální aktivisté a občanské iniciativy opět formou protestů po dva roky poukazují na závažná rizika těžby a zpracovávání zlata za užití kyanidu nejen pro krajinu, ale také pro zdraví a ekonomiku místních obyvatel. Prozatím se zdá, že v tomto případě nad zájmy místních převažují závazky vůči zahraničním vlastníkům kapitálu projektu Amulsar.

² Po ukončení konfliktu s Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach, který znamenal pro Arménii de facto prohru, se popularita Pašinjana citelně snižuje (Giragosian 2021).

3. Analytická část

3.1 Cíl a účel studie

Jak již bylo zmíněno v úvodu, cílem studie je prostřednictvím rozhovorů zmapovat vývoj angažovanosti občanské společnosti v Arménii po nástupu vlády N. Pašinjana v roce 2018. Pro účely této studie používáme termín občanská společnost ve smyslu organizací občanské společnosti (OS) a (semi)formálních iniciativ, které se věnují watchdog a advocacy aktivitám a k dosažení svých cílů používají především metodu veřejných kampaní.

Účel a přínos studie vnímáme především v potenciálu poukázat na nové či umocněné potenciály a potřeby arménské občanské společnosti, na které by měla reagovat podpora ze strany zahraničních organizací a donorů. Výsledky této studie poslouží pro plánování a dobré zacílení dalších aktivit NESEHNUTÍ na podporu občanské společnosti a transformačních procesů v Arménii.

3.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka stanovená pro účely této studie zní: Jaký je porevoluční vývoj občanské angažovanosti v Arménii?

V rámci této hlavní výzkumné otázky byly dále vymezeny tři otázky vedlejší, a to:

- 1) Mění se v porevoluční Arménii občanská angažovanost? Pokud ano, jak a jakým způsobem?
- 2) Mění se v porevoluční Arménii vztah občanské společnosti s politiky (na jakýchkoli úrovních)? Jak jsou politici ochotni a otevření ke spolupráci? (v porovnání s předrevoluční situací)
- 3) Jaké jsou v porevoluční Arménii nové potenciály v tématu občanské angažovanosti?

Na základě těchto vedlejších otázek byla strukturována osnova rozhovoru.

3.3 Výzkumný design a metodologie

Pro realizaci studie byl použit výzkumný design případové studie. Studie si neklade za cíl formulovat teorie či do posledního detailu popsat fungování současné arménské společnosti. Porevoluční vývoj občanské angažovanosti vnímáme jako zobecnitelný společenský jev. Naším záměrem je pochopit, jaký měl průběh právě v Arménii a jaké mechanismy v něm hrály roli.

Hlavní výzkumnou metodou byly polostrukturované hloubkové rozhovory, prováděné ve většině případů online přes videohovor. Rozhovory byly se souhlasem informátorky*ra zaznamenány, dále doslovně přepsány a analyzovány metodou otevřeného kódování.

Struktura rozhovoru začínala volnou narací, kdy se informátor*ka představili a popsali oblast svého působení. Tím mimo jiné uvedli, z jaké pozice hovoří, a zasadili své výpovědi do klíčového kontextu. Po úvodu následovaly otevřené otázky k vývoji v tématech, jimž se v pracovním životě informátor*ka věnuje, ke vztahu občanské společnosti a vlády, výzvam a potenciálům občanské společnosti a v závěru také k reflexi úspěchů a neúspěchů revoluce ve srovnání s původním očekáváním informátorky*ra.

V průběhu rozhovorů informátoři*rky odpovídali na stejné otevřené otázky, které tazatelky doplňovaly individuálním doptáváním se na konkrétní detaily týkající se diskutovaných témat.

Dalším zdrojem dat jsou veřejně dostupné dokumenty, odborné i zpravodajské články věnující se tématu revoluce či porevolučnímu vývoji v Arménii.

Kódy použité pro analýzu rozhovorů byly vytvořeny z velké části induktivně (na základě literatury a formulace výzkumných otázek; například Angažovanost cílových skupin, Aktuální výzvy občanské společnosti, Vliv na veřejnost), z menší části deduktivně (na základě samotné analýzy dat; například Mezinárodní vliv).

3.4 Výzkumný vzorek

Finální výzkumný vzorek obsahoval 5 informátorek a 2 informátory. Vzorkování proběhlo metodou sněhové koule. Nejprve byly osloveny existující kontakty NESEHNUTÍ, od kterých jsme získali kontakty nové. Do finálního výběru byli informátoři*rky zařazeni tak, abychom získali různorodý vzorek, co se týče typu organizace/iniciativy a tematického zaměření činnosti, místa působení v rámci Arménie (hlavní město vs. periferie), úrovně

spolupráce s porevoluční vládou v Arménii, i vztahu s NESEHNUTÍm (přímé vs. nepřímé kontakty). Níže uvádíme anonymizované profily výzkumného vzorku.

Informátorka č. 1

Aktivistka environmentálního hnutí fungujícího na bázi dobrovolnosti, působí v něm už od předrevoluční doby, revoluce neměla vliv na její činnost. Žije v Jerevanu, v minulosti se účastnila několika akcí pořádaných NESEHNUTÍm, není ale členkou iniciativy podporované NESEHNUTÍm. Rozhovor proběhl v listopadu 2019.

Informátorka č. 2

Lektorka angažující se v environmentálních a sociálních hnutích, ve vzdělávání mládeže. Působí v Jerevanu i v regionech, v minulosti se účastnila několika akcí pořádaných NESEHNUTÍm, působí ve spřátelené organizaci, která ale nikdy nebyla NESEHNUTÍm finančně podpořena. Rozhovor proběhl v říjnu 2019.

Informátorka č. 3

Působí v ekologické organizaci, kde se věnuje monitoringu a informační kampani o ekologických problémech v Arménii. Její organizace je jednou z v minulosti podporovaných iniciativ NESEHNUTÍ. Žije a pracuje v Jerevanu. Rozhovor proběhl v únoru 2020.

Informátor č. 4

Pracuje v organizaci zabývající se vzděláváním mládeže, výměnami, dále monitoringem a informační kampaní o problémech spojených se životním prostředím. Působí v periferních regionech, jeho organizace je jednou z iniciativ podporovaných NESEHNUTÍm. Rozhovor proběhl v listopadu 2019.

Informátorka č. 5

Působí v mládežnické organizaci zabývající se ženskými právy a konfliktními studii. Původně je z Jerevanu, aktuálně žije mimo Arménii. V minulosti se zúčastnila BarCampu pořádaného NESEHNUTÍm ve Vanadzoru, na základě své aktivity na BarCampu byla doporučena jako vhodná informátorka. Rozhovor proběhl v prosinci 2019.

Informátorka č. 6

Jako jediná informátorka odešla po revoluci z organizace občanské společnosti a přijala pozici na jednom z arménských ministerstev. Původně je z arménské periferie, nyní žije v Jerevanu. Aktivit NESEHNUTÍ se neúčastnila, kontakt byl zprostředkován přes spřátelenou organizaci NESEHNUTÍ. Rozhovor proběhl v říjnu 2019.

Informátor č. 7

Věnuje se investigativní novinářině a právům zvířat. Žije v periferii a je zástupcem jedné z iniciativ podpořených NESEHNUTÍm. Rozhovor proběhl v květnu 2020.

3.5 Limity studie

Jedním z limitů studie může být její malý rozsah, který byl ovlivněn omezenými kapacitami na samotnou realizaci studie. Důsledkem toho je pak omezená velikost i struktura vzorku, ve kterém chybí “pohled druhé strany”, tedy lidí z vlády, zastupitelstev, ambasad či donorských organizací. V podstatě až na informátorku č. 6, která začala po revoluci působit na ministerstvu, zastupují všichni informátoři*čky občanskou společnost tak, jak byla definována v cíli této studie. V případě rozšíření výzkumného vzorku a celkového rozsahu studie bychom byli schopni podat komplexnější pohled na vývoj občanské společnosti v Arménii. Takto studie zůstává spíše “sondou” do občanského života jednotlivých informátorů*ek. Nemá ambice poskytnout vyčerpávající analýzu občanské společnosti, ale spíše navrhnout oblasti vhodné pro další zkoumání, případně směřování aktivit podpory občanské společnosti.

Limitem, který souvisí s výše zmíněným rozsahem, je i fakt, že většina informátorů*ek má přímý vztah s NESEHNUTÍm, tři z nich potom zastupují podporované iniciativy. Tato skutečnost mohla vést k tomu, že NESEHNUTÍ bylo v průběhu realizace studie vnímáno jako donor a to mohlo ovlivnit výpovědi informátorů*ek. Toto riziko nicméně považujeme za marginální z hlediska ovlivnění výsledků studie, protože otázky v rozhovorech se netýkaly vztahu s NESEHNUTÍm, podpory iniciativ, ani jiných citlivých témat. Zároveň bylo toto riziko ošetřeno tím, že rozhovory vedly tazatelky, které se jinak nepodílejí na realizaci aktivit NESEHNUTÍ v Arménii a s podporovanými iniciativami ani partnerskými organizacemi nejsou v přímém kontaktu.

Rozhovory probíhaly od října 2019 do května 2020, tedy v poměrně dlouhém časovém horizontu, prováděly ho odděleně dvě tazatelky. To mohlo způsobit nesourodost sebraných dat i menší vzájemnou návaznost jednotlivých struktur rozhovorů v rámci “doptávání se”. Pozitivně hodnotíme, že si informátoři*čky v prvních i posledních rozhovorech neprotičili a definovali podobné oblasti výzev a problémů. To interpretujeme jako náznak, že situace občanské společnosti v Arménii není teď už překotně se měnící realitou, ale že se v tomto tématu dá mluvit o dlouhodobých trendech a navrhovaných řešeních. Zároveň pozitivně

vnímáme to, že v posledním rozhovoru, který proběhl v květnu 2020, informátor č. 7 popisoval stejné dlouhodobé problémy na zcela aktuálních příkladech spojených s pandemií onemocnění covid-19, krocích vlády a reakcích občanské společnosti. Z těchto důvodů nevnímáme dlouhý časový horizont sběru dat jako negativní.

Co se týče etických aspektů studie, všichni zúčastnění informátoři*čky nám poskytli souhlas s vedením i nahráváním rozhovoru, jejich výpovědi i profily jsou pro účely této studie anonymizovány, aby bylo zabráněno případnému zneužití. Nahrávky a přepisy rozhovorů jsou uloženy v archivu realizátorek studie.

3.6 Výsledky studie

Jednotlivé rozhovory byly analyzovány a vzájemně srovnávány za pomoci vytvořených kódů. Díky této metodě se nám podařilo seskupit výpovědi všech informátorů*ek do 4 hlavních oblastí, a to:

- Angažovanost občanské společnosti a nová témata v porevoluční Arménii;
- Vztah porevoluční občanské společnosti a arménské vlády, formy jejich spolupráce;
- Aktuální výzvy a překážky v činnosti, před kterými občanská společnost stojí;
- Aktuální potřeby občanské společnosti.

Skrze tyto oblasti nyní popíšeme výsledky studie.

3.6.1 Angažovanost občanské společnosti a nová témata v porevoluční Arménii

Informátoři*čky studie v rozhovorech zmiňovali, že nepopíratelnými úspěchy Velvet Revolution, které vedly ke zvýšení občanské angažovanosti, bylo zmírnění korupce na všech úrovních a dále zmírnění represí a tvrdých policejních zásahů vůči aktivistům a jiným občansky angažovaným lidem. V rozhovorech zaznívalo, že lidé mají menší strach vyjádřit svůj názor (ať už vůči své vládě nebo třeba i poměrům na svém pracovišti), méně se bojí, že přijdou o místo či budou jinak perzekuováni za svou aktivitu.

Nejvíce o těchto pozitivích revoluce mluvili aktivisté a aktivistky zainteresovaní v environmentálním hnutí. Dle jejich slov jsou lidé motivovanější, více se zajímají a nebojí se přijít na demonstraci nebo se třeba zúčastnit přímých akcí na ochranu životního prostředí.

K dalším důvodům, proč informátoři*čky vnímají, že lidé v Arménii jsou aktivnější, než byli předtím, řadí také rozvoj používání sociálních sítí. Ten totiž nejen „umožnil“ a koordinoval

proces revoluce samotné,³ sociální sítě se zároveň po revoluci staly hlavním nástrojem komunikace mezi nově ustavenou vládou a veřejností, což v některých případech vedlo ke zvýšení flexibility komunikace i reagování vlády na společenské problémy. Zmiňovaným příkladem byla třeba situace, kdy občanky a občané různých měst fotili nelegální skládky či zanesené zdroje vody, sdíleli fotky na sociálních sítích a označovali v nich profily vlády či místního zastupitelstva, kteří pod náporu příspěvků začali jednat a problémy řešit.

Oproti tomu nebylo vysledováno, že by v Arménii po revoluci vyvstávalo mnoho nových témat, která nebyla aktuální už předtím. Jedna z informátorek okrajově zmiňovala daňovou reformu, která krátce po revoluci probíhala, ostatní se spíše vyjadřovali v tom smyslu, že témata jsou stále stejná, jen je nyní více prostoru o nich mluvit a angažovat se v nich. Informátoři*čky v našem výzkumném vzorku se nyní věnují stejným tématům, jakým se věnovali již před revolucí. Jsou mezi nimi environmentální problémy, práva zvířat, nezávislá žurnalistika, rovnost žen a mužů, LGBT a další. Zároveň žádný z informátorů*ek nesdělil, že by v jejich tématu nastal po revoluci jakýkoli zásadní průlom. Vnímají sice více prostoru o nich mluvit, ale jinak problémy zůstávají stejné a jejich řešení jsou často v nedohlednu.

Dalším motivem, který k tomuto tématu v rozhovorech zazníval, je počáteční nadšení z toho, že mnoho angažovaných lidí z organizací občanské společnosti přešlo po revoluci do nově ustavené vlády, či získalo pozice na ministerstvech. To vedlo k naději, že se s problémy začne něco dít a tito lidé se jim budou aktivně věnovat. Nadšení už přibližně po roce od revoluce vystřídala skepse z toho, že občanská angažovanost opět utichá, lidé ztrácejí motivaci a noví lidé ve vládě nejsou tak aktivní a neřeší problémy tak rychle, jak se očekávalo. Toto téma hlouběji rozebereme v následující sekci.

3.6.2 Vztah porevoluční občanské společnosti a arménské vlády, formy jejich spolupráce

Jak bylo zmíněno výše, mnoho aktivistek*tů a zastupců*kyň občanské společnosti v Arménii se po revoluci začalo více angažovat v politice, především skrze nově vzniklé poradní sbory na ministerstvech. Mnoho z nich přijalo právě na ministerstvech pracovní pozice, a podílejí se tak na nové vládě.

Informátoři a informátorky v našich rozhovorech zmiňovali, že doufali, že právě toto vytvoří nový most mezi občanskou společností a vládou. Že bude docházet k efektivnější

³ Odtud někdy informátory*kami používaný pojem *Facebook revolution*, více o vlivu sociálních sítích na revoluci píše Ishkanian et al. (2019).

komunikaci, že noví lidé ve vládě rekrutovaní z řad občanské společnosti s ní neztratí kontakt a budou se aktivně věnovat řešení problémů, kterým se věnovali už předtím, posouvat je dále, případně nadále kritizovat kroky arménské vlády, pokud budou v rozporu s jejich vlastním občanským přesvědčením. To se ale ve většině případů nestalo a místo toho informátoři*čky popisovali rozčarování a zklamání nad tím, že noví lidé ve vládě své nadšení rychle ztratili a problémy se neřeší. Tento vývoj vysvětloval například informátor č. 7 teorií, že noví lidé se nechali “semlít” starými vládními strukturami a ztratili motivaci.

Zároveň, jak bylo zmíněno v kapitole č. 2, tento odchod řady zkušených lidí z NNO do vládních struktur značně negativně ovlivnil kapacity a profesní rozvoj organizací občanské společnosti.

Faktem zůstává, že ke vzniku nového systému fungování spolupráce mezi občanskou společností a vládou nedošlo. Organizace OS a vláda sice spolupracují a komunikují, často to ale probíhá ve formě jakéhosi klientelismu, kdy noví lidé ve vládě mají pochopitelně mnoho kontaktů mezi zástupci*kyněmi občanské společnosti, kterým zavolají, pokud potřebují expertní názor při tvorbě nového zákona. Spolupráce tedy není oficiální ani transparentní, funguje na základě známostí. Organizace OS mohou komunikovat s vládou a lobbovat za své zájmy pouze, pokud “tam někoho znají”.⁴

K tomuto tématu je ještě zajímavý rozdílný pohled informátorky č. 6 (která je právě reprezentantkou těchto nových lidí ve vládní administrativě) a informátorky č. 1 (environmentální aktivistkou). Informátorka č. 6 v rozhovoru opakovaně zmiňovala, že problém spočívá v tom, že zástupci/kyně občanské společnosti s nimi nechtějí spolupracovat, nejsou aktivní, čekají, “až se jim někdo ozve”, a proto je těžké něčeho dosáhnout, něco změnit. Oproti tomu informátorka č. 1 mluvila o tom, že přímo environmentální aktivisté*ky chtějí s vládou spolupracovat (například na tvorbě klimatické strategie), zároveň je ale nepřestanou kritizovat za kroky, které jsou v rozporu s jejich přesvědčením, proto se v očích vlády cítí jako jakási *persona ingrata* a nejsou ke spolupráci přizváni. Co může být příčinou tohoto rozporu, se pokusíme navrhnout v dalším bodě.

⁴ Výpovědi informátorů/ek zde potvrzují pohled Gevorgyana (2019) a Ishkanian et al. (2019) citované v kapitole č. 2 popisující potřebu vytvoření oficiální platformy spolupráce mezi vládou a organizacemi OS.

3.6.3 Aktuální výzvy a překážky v činnosti, před kterými občanská společnost stojí

Jedním z hlavních problémů, či snad neúspěchů revoluce, který v rozhovorech zazníval, je pocit zástupců*kyň občanské společnosti, že sice proběhly demokratické volby, vyměnila se vláda, ale reálně se “nezměnilo nic”. Informátoři*ky v rozhovorech zmiňovali, že ve státní správě přetrvávají staré struktury, a to především v regionech, v zastupitelstvech atd. Složení ministerstev se sice z velké části vyměnilo, noví lidé ale rychle ztratili zápal pro věc a vše se vrátilo do starých kolejí. V rozhovorech bylo kritizováno, že vláda nemá strategie, ani na nich nepracuje, případně odmítá k práci přizvat občanskou společnost.

Skutečnost, která tyto překážky podtrhuje, je dle našeho názoru také několikrát zmiňovaná neexistence funkční platformy spolupráce mezi organizacemi OS a vládou. Jak bylo zmíněno, současná spolupráce funguje ve formě klientelismu a vláda de facto nemá nástroje, jak občanskou společnost efektivně zapojit do své práce jinak než na základě “známosti”. To může vést k tomu, že lidé, jako je například informátorka č. 6, mají pocit, že s nimi zástupci/kyně občanské společnosti nechtějí spolupracovat a “čekají, až budou přizváni”, zatímco aktivisté*ky se cítí, jako že o jejich vhlad a součinnost nikdo nemá zájem.

Dle výpovědi informátora č. 7 nadále arménské občanské společnosti chybí i platforma, kde by jednotlivé organizace či hnutí spolupracovaly mezi sebou, koordinovali se, jak ve svém postupu v rámci řešených problémů, tak ve své spolupráci s vládou, prosazování svých zájmů, atd. Absence této platformy dle něj kromě výše zmíněného klientelismu způsobuje i soutěživost až nevráživost mezi jednotlivými organizacemi, kdy se předhání v tom, kdo na který problém zareaguje dříve a bude mít lepší postavení u vlády a veřejnosti.

V první sekci této kapitoly bylo zmíněno v pozitivním slova smyslu, že současná arménská vláda bohatě využívá sociální sítě a je skrze ně flexibilnější v reagování na problémy. Tento fakt s sebou dle informátorů*ek nese i negativa, protože jsou tyto sociální sítě, stejně jako další komunikační kanály (televize, rozhlas, noviny) silně ovlivňované novou vládou, konkrétně premiérem N. Pašinjanem. Ten má dle výpovědí z rozhovorů obrovský vliv na veřejnost, z toho důvodu je těžké například dostat do veřejné debaty témata, kterým se on sám nechce věnovat. Informátoři*ky se vyjadřovali tak, že v současné Arménii chybí konstruktivní dialog, je těžké kritizovat kroky vlády. Ne snad proto, že by jim hrozily perzekuce, ale proto, že za to bývají zbytkem společnosti odmítáni jako odpůrci revoluce a podporovatelé starého režimu.⁵

V arménské společnosti nadále přetrvává mnoho předsudků (například diskriminace žen, diskriminace LGBT a menšin, nacionalismus), se kterými je těžké bojovat, pokud se

⁵ Na tento problém upozorňuje také Ishkanian et al. (2019), viz stranu 6.

ovšem nedostanou do zájmu samotného premiéra a nezačne proti nim bojovat sám. Zástupci*kyně občanské společnosti tak mají často pocit, že mají svázané ruce, že se jim nedaří získat jakýkoliv vliv na veřejnost a že i skrze neexistenci platformy spolupráce s vládou se ocitají v začarovaném kruhu, kdy sami bez vlády mohou jen stěžít něčeho dosáhnout, zároveň nemají, jak s ní spolupracovat.

3.6.4 Aktuální potřeby občanské společnosti

V této části shrnujeme potřeby arménské občanské společnosti, které informátoři/ky definovali na základě diskuse o současných problémech a překážkách v jejich práci. Uvedené potřeby mohou sloužit také jako doporučení k oblastem vhodným pro další zkoumání či směřování aktivit podpory občanské společnosti.

Jako jednou z nejčastěji zmiňovaných uvádíme potřebu aktivit směřujících ke capacity buildingu organizací OS a dále podporu pilotních projektů. Arménie je zemí v procesu transformace v demokratický systém, dle výpovědí mnoha informátorů*ek se nyní lidé “učí”, co to znamená žít v demokracii, jak být aktivní a konstruktivně debatovat, jak spolupracovat, jak připravovat zákony, jak transformovat staré struktury do nových. K tomu všemu jsou potřeba aktivity vzdělávacího charakteru, výměnné pobyty, konference a dále právě pilotní projekty, ve kterých by si to organizace “zkusily samy”.

S touto potřebou souvisí i finanční potřeba organizací pro podporu jejich managementu. Oproti našemu očekávání ze zkušenosti s demokratickými revolucemi v jiných částí světa nenastal v Arménii po revoluci velký příliv zahraničních zdrojů. Dle výpovědí z rozhovorů je situace stejná jako před revolucí. Možnosti individuálního fundraisingu nejsou v Arménii velké, informátor č. 7 zmínil fakt, že je snadné fundraisovat na náhlé krizové situace, ale těžké získat zdroje pro dlouhodobý chod organizací, úvazky, režijní náklady atd. Bez těchto zdrojů je těžké zajistit udržitelnost aktivit občanské společnosti, motivaci lidí i předávání nově nabytého know-how.

Dalším zmiňovaným problémem byla absence strategií a s ní spojená absence výzkumů či situačních analýz, které by dokázaly zachytit současné problémy v Arménii a určit jejich rozsah tak, aby se na ně dalo cíleně reagovat.

Konečně s tím vším souvisí i v této kapitole hojně zmiňovaná platforma spolupráce organizací OS a vlády, která by mohla zajistit větší synergii mezi jednotlivými aktéry, lepší komunikaci mezi občanskou společností a vládou, mohla by zabránit zbytečným

nedorozuměním, zrušit systém klientelismu a pomoci efektivnímu řešení aktuálních problémů za účasti všech zainteresovaných stran.

4. Závěr

Tato studie představuje základní analýzu porevolučního vývoje občanské angažovanosti v Arménii, a to nejprve z pohledu odborných autorů*ek a publicistů*ek, poté z pohledu představitelů*ek organizací OS v Arménii.

Klíčová je pro nás kapitola 3.6.4, která nastiňuje aktuální potřeby občanské společnosti, problémy před kterými občanská společnost v Arménii stojí a navrhovaná řešení. Na tyto definované potřeby je možné reagovat při plánování a nastavování dalších projektových aktivit a metod podpory občanské společnosti v Arménii.

Studie byla dokončována v průběhu roku 2020. Před její finalizací se situace v Arménii opět dramaticky zhoršila, a to novým vyescalováním konfliktu o území Náhorního Karabachu, který opět zásadně ovlivnil politickou situaci i náladu v zemi. Nabízí se proto otázka, jak moc je tato studie ve světle nejnovějšího dění relevantní. Domníváme se, že problémy a potřeby organizací OS definované v této studii nadále přetrvávají, naopak mohly být vyescalováním konfliktu ještě umocněny. I z toho důvodu si myslíme, že závěry studie jsou nadále platné.

Závěrem zopakujeme, že studie nemá být vyčerpávající analýzou stavu občanské společnosti v Arménii po změně režimu. Má definovat oblasti vhodné pro další zkoumání a posloužit realizátorům projektů při plánování aktivit na podporu občanské společnosti. Zároveň považujeme tento typ analýzy za vhodný nástroj pro základní zhodnocení potřeb a zorientování se v situaci v daném regionu.

5. Literatura

Andreasyan, Zhanna & Ishkanian, Armine & Manusyan, Arpy & Manusyan, Sona & Zhamakochyan, Anna. (2019). *From shrinking space to post-revolutionary space: Reimagining the role and relations of civil society in Armenia*. Analytical Report. Socioscope, Jerevan, leden [cit. 2021-03-09]. Dostupné z: http://socioscope.am/wp-content/uploads/2019/01/Socioscope-report_15.01_spread-eng.pdf

Freedom House. (2017). *Freedom in the world 2017. Armenia* [cit. 2021-03-09]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/country/armenia/freedom-world/2017>

Gevorgian, Valentina. (2019). Armenian civil society's critical potential on target. *New Eastern Europe*, 15. 11. 2019 [cit. 2021-03-09]. Dostupné z: <https://neweasterneurope.eu/2019/11/15/armenian-civil-societys-critical-potential-on-target/>

Giragosian, Richard. (2021). The end of the Armenia's post-revolution honeymoon. *IPS*, 2. 2. 2021 [cit. 2021-03-09]. Dostupné z: <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy/the-end-of-the-armenian-honeymoon-4945/>

The International Journal of Not-for-Profit Law. Defending Civil Society [online]. 3. 2012 [cit. 2021-03-09]. Dostupné z: <https://www.icnl.org/resources/research/ijnl/defending-civil-society-2>

Terzyam, Aran. (2020). Towards a vibrant civil society in Ukraine and Armenia. *Emerging Europe*, 9. 4. 2020 [cit. 2021-03-09]. Dostupné z: <https://emerging-europe.com/voices/towards-a-vibrant-civil-society-in-ukraine-and-armenia/>

UNDP. (2009). *Voice and Accountability for Human Development. A UNDP Global Strategy to Strengthen Civil Society and Civic Engagement* [cit. 2021-03-09]. Dostupné z: https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/civil_society/voice_and_accountabilityforhumandevlopment.html